

MEVLEVÎ KIYAFETLERİ

Mevlevi elbisesi

Mevleviler, elif denen ağı, pantolon ağından biraz geniş şalvar, yakası bir parmak enliliğinde ve sol taraftan iliklenen bele yahut belden biraz aşağıya kadar inen dar kollu ince gömlek, bu gömlek üstüne kolsuz, yakasız, fakat omuzlara gelen yerlerinde, omuz başlarını örtecek şekilde ve gittikçe ensizleşen müdevverce bir istitale bulunan ve bele kadar inen önü açık yelek (Hayderî, Hayderiyye) ve hepsinin üstüne de yakasız ve enseden göğse kadar yanlarda, ekseriyetle Oniki İmâm'a işaret olarak oniki, yahut Mevlevîlerce kutlu sayı olan onsekiz makina dikişi bulunan ve hırka denen topuklara kadar uzun, belsiz düz bir padesü giyerlerdi.

Hırkanın yakasındaki makina dikişleri arkada şu şekli alır;

Bu, dışarı kıyafetiydi ve bu kıyafette, öbür tarikatlere nazaran, sikkeden ve hırkanın dikişlerinin sayısından ve arkadaki şekilden başka **bir** hususiyet yoktu. Başta dal sikke bulunurdu. Şeyhler de bir merasime iştirak etmiyorlarsa destarsız sikke giyerlerdi. Son zamanlarda merasime bile gidilse şeyhin yanındaki dede, bir mahfaza içinde destarih sikkeyi taşır, iktiza edince şeyh, başındaki sikkeyi çıkarır, onu giyer, çıkardığı sikkeyi mahfazaya koyardı. Şeyhler, mukabeleden başka günlerde tekkede de dal sikke giyerlerdi.

Mevlevîlerde iç ve dış elbisenin hiç birinde ilik ve düğme olmaz, kapanacak yerlerde aynı kumaştan yapılan karşılıklı ipe benzer kısımlar, birbirine bağlanırdı.

Arakiyye

Ter emen anlamlarına gelen bu kelime, beyaz ve dövme yünden yapılmış, sikke kadar uzun olmıyan bir serpuştı. Semâ' çıkarmamış matbah canları, arakiyye giydikleri gibi istiyenlere ve bilhassa çocuklarla kadınlara şeyh tarafından arakiyye tekbir edilirdi. Üstü. yukarıya doğru sivrice, dar ve iki yandan yassı olup üstte, âdeta önden arkaya doğru ve yüksek bir çizgi teşkil edecek tarzda yapılmış olanlarına «elifi arakiyye» denirdi.

Sikke

Külâh-ı Mevlevi ve fahir de denen sikke, içice geçmiş iki kat ve koyu kahve renginde, yahut bal rengi veya beyaz, aşağı yukarı 45 - 50 santimetre uzunluğunda, dövme yünden yapılmış bir külahtı. Üst tarafı, alt tarafına nispetle birazcık dardı.

İlk zamanlarda alt kenarı kalın, üstü sivrice ve kalıpsız olan sikkeler, son zamanlarda boyca kısalıp yukarıdaki uzunluğa indiği gibi keçe de incelmış ve fese benzemişti. Sikke zamklanır, kalıplanır, ütülenir, parıl parıl bir hale getirilirdi.

Şeb-külâh denen ve gece yatırırken giyilen sikkeler, arakiyyeden uzun, arakiyyeden kısa ve kalıpsızdı. Son zamanlarda yalın kat sikke giyenler de vardı.

Sikkelerin kenarlardan itibaren üste doğru basık ve tepesi keskin «külâh-ı seyfi - kılıca benzer külâh» denirdi. Son zamanlarda bu çeşit sikke giyen yoktu. Dîvâne Mehmed Çelebi ve dervişleri, bazan bu çeşit külâh giyerlermiş ve zaten seyfi külâh ona mensupmuş. Yûsuf Sîneçakın mezar taşında da seyfi külâh vardır. Anlaşıyor ki bu külâh, daha ziyade Şemsî Mevlevîlere aitti.

Destar ve şekilleri

Mevlevîlerde, sarık yerine aynı anlama gelen «destar» kelimesi kullanılırdı. Mevlânâ ve Sultan Veled'le ilk Mevlevîlerin destarları, gayet geniş tûlbendin, hiç bir kırışık olmaksızın bükülmesinden ve soldan sağa ve ya mail bir şekilde sarılıp soldan sağa sarılan bükümlerle karşılaşmasından meydana gelen büyük ve o zaman bilginlerinin sardıkları «örfi» biçimidir. Osmanoğulları zamanında örfî sarık, biraz daha uzunca yumurta tarzında sarılmış, üstüne de ceviz kadar ve kırmızı, yollu bir lak eklenmiş, bu cins sarığa «örfi mücevveze» denmişti. Sonradan Mevlevîlerde örfî destarın aynı, fakat aşağı yukarı yarısı kadar destar sarılmaya başlanmıştı ki buna «Cüneydi» denirdi. Yuvarlak hâle getirilen destârın içi pamukla doldurulur ve kenardan dikilirdi.

Sonraları alt kısmı geniş, üstü gittikçe darlaşır ve tam üstte sikkenin üstüne bir kere sarılacak kadar sikkeyle aynı muhite gelir tarzda destarlar sarılmaya başlanmıştı. Destar, sikkenin kenarında, bir karış kadar kısmı kaplardı. Bu tarz destara «şeker-âvîz» denirdi. Şeker-âvîz destar iki parmak enliliğinde tûlbendin iki kat olarak dikilip ütülenmesinden meydana gelirdi. İçi pamukla beslenmiş, üstü tûlbentle kaplı bir halkanın etrafına sarılırdı. İlk sarmıya başlanınca alt kısmı, birbiri üstüne dolayıp genişlettikten sonra şekil vermiye başlamak suretiyle saranlar da vardı.

Şeker-âvîz destar, «kafesi» tarzda, yâni sağdan sola ve soldan sağa sarılan kısımlar, birbirini kesip âdeta bir kafes şekline benzetilerek, yahut «Hüseynî» tarzında, yâni soldan sağa ve yukarıya doğru mail olarak sarılan kısımları, sağdan sola gelenler kesmek suretiyle sarılırdı.

Dümdüz sarılan sarığa «dolama» denirdi. Mevlevîlerde yalnız şeyhler destar sararlar, dervişler ve muhibler saramazlardı. Çelebiler ve halîfeler duhânî, yâni bakılınca siyah denecek kadar koyu mor renkte destar sararlardı. Şeyhlerden seyyid, yâni Peygamber soyundan olanların destarları koyu yeşil, olmıyanların beyazdı. Çelebiler, destarlarını altta sikke görünmiyecek, çelebi olmıyanlarsa sikkenin pek az bir kısmı, âdeta bir zırh gibi görünecek tarzda sararlardı. Bütün Mevleviler, destarın, öne alınca göğsü geçecek kadar bir kısmını, sol taraftan bırakırlardı. Örfî ve Cüneydî destarda bu kısmın daha uzun olduğunu görüyoruz. Bu sarılmayan kısma «taylasan» denir ve bu yüzden de destarlı sikke, bilhassa edebiyatta saçlı Mevlevî külâhı anlamına gelen «destâr-ı giysûdâr-ı Mevlevî» diye anılırdı. İmâm dede, beyaz dolama destar sarardı. Son zamanlarda hemen her şeyh, koyu yeşil destar sarmıya başlamıştı. Şems neşesine sahip olanlar, sikkelerini kaşlarına kadar gelmek üzere giyerler ve alınlarını göstermezler, hattâ sikke, kaşları bile örterdi. Zâhitlerse sikkeyi arkaya doğru giyerler ve alınları görünürdü.

Mesnevî-hânlarla kemâli ve bilgisi olan ve tarikate hizmeti dokunan dede ve muhiblere de, doğrudan doğruya, yahut herhangi bir şeyhin delaletiyle çelebilik makamından destar sarmıya izin verilirdi.

Sikke-i düvâzde terk, Şemsî sikke

Oniki dilimli Kalenderi tacından başka bir şey olmıyan bu kâlûhi bazan Dîvâne Mehmed Çelebi giyermiş. Bu tacın lengeri, yâni başa giren kısmı dört, kubbesi, yâni üst kısmı oniki parça beyaz ve dövme keçenin içten ve dıştan dikilmesiyle meydana gelir. Bu parçalar, keskin bir bıçak veya usturayla, mail olarak kesilir, iki parçanın birbirine zıt

mail kesimi içten dikilince dıştan bir yükseklik arzeder. Bu yüksek kısmın kenarları da balıkçı ipliğiyle düz ve fasılasız dikilince tam ve muntazam çizgiler meydana gelmiş olur.

Kalenderilerde ilk zamanlarda dış dikişler yoktu. Bu dikişleri Bektâşîler ilâve etmişler, tacın tepesine de üstü dikişli ve baş parmağın üst boğumu kadar, yahut biraz daha küçük ve üzeri yine iplikle dikilip işlenmiş bir keçe parçası (düğme) ekliyerek bu tacı benimsemişler ve XV. yüzyılda yaşayan şâir ve nâsir Kaygusuz Abdal'a atfetmişlerdi.

Bektâşîlerce Celâli ve Hüseyinî tac denen bu oniki terkli tac, XVI. yüzyılda Mevleviler tarafından «Şemsî sikke» adıyla anılmıştı. Celâleddin Ergun Çelebi'ye de Şems makamından yedi terkli Şemsî tac verilmişti ki bunu da XV. yüzyılda Otman Baba dervişlerinin giydiklerini «Otman Baba Vilâyetnâmesi»nden öğreniyoruz. XVI. yüzyıldan sonra Mevleviler arasında bu çeşit tac artık yoktu. Fakat buna karşılık Bektaşîlikten de nasipli dedelerin sikkeleri altında Bektaşî tacı vardı.

Konya müzesindeki Şems-i Tebrizî'ye ait tac, Bektâşîlerin ilk devirlerindeki elifi Horasânî tacının aynıdır. Ancak hiç bir Mevlevî mezar taşında Şemsî taca rastlamadık. Konya'da «Hadikât-al-Arvâh»ta yatan Köseç Ahmed Dede'nin sikkesi dört terklidir ve Bektâşîlerin kullandıkları Edhemî tacının aynıdır.

İstiva

Hilâfet alâmeti olup sikkenin üstüne, önden arkaya doğru çekilen iki parmak enliliğinde dar ve yeşil bir çuhadır. Son zamanlarda sikkesine istiva çeken şeyhe de rastlanmamaktadır.

Tennure

Kalenderi ve Hayderîlerle eski Bektâşîlerde de bulunan bu fistan, kolsuz, yakasız, göğse kadar önü açık ve bele kadar kısmı dar olup belden aşağıya doğru gittikçe genişleyen bir elbiseydi. Etekleri, üstüyle kıyaslanamayacak kadar genişti ve altı parçadan meydana gelir, etek kısmına içten dört parmak enliliğinde kalın ve yünlü bir parça dikilirdi. Semâ' tennuresi denen bu fistan, renkli ve çok defa beyaz olur ve semâ'zen, semâ'a başlayınca elifi nemedle sıkılmış olan belden aşağı kısım açılır ve hafif bir dönüşle açılan etek, artık semâ'zeni idare eder, semâ'zen, âdeta onun dönüşüne uyardı. Hizmet tennuresi denen ve matbah canları tarafından çile müddetinin sonuna kadar giyilen tennure, semâ' tennuresine nispetle kısaydı, yâni ayaklara kadar uzanırdı ve rengi umumiyetle siyahtı.

Tennure, Arap alfabesindeki lamelif harfinin ters çevrilmiş şekline benzerdi. Bunu giyen insan, harfin ortasına çekilmiş bir elif gibi görünür ve bu suretle ters «Lâ», bir yâni «İllâ» şeklini alırdı ki bu, «Allahdan başka yoktur tapacak - Lâ ilahe illallah» sözündeki nefîy, yâni yok saymak medlulünü ifade eden «Lâ» ile varlığını sabit kılmak medlulünü ifade eden «İllâ»ya işaret sayılırdı. Mevlevinin mutlak varlıktan başka bütün varlık suretlerinin mevhum olduğunu bilip, kendi varlığıyla beraber nefyettiğine ve hepsinin, mutlak varlığın zuhuru bulunduğunu ve ancak tek varlığın var olduğunu ispat eylediğine işaret etti. Aynı zamanda tennurenin, açık olan önünde, her iki tarafta onsekiz sık dikişten, yahut oraya dikilmiş ve tennure renginde tek bir kaytandan meydana gelen bir zırh da vardı ki bu zırh, tam ensede şu şekilde bir «Lâ» resmeder ve yine bu inancın remzi sayılırdı:

Esrar Dede, **Tennurelerde sûret-i lâ'da iyândir**

Sîne-i gayrı nefyede tâ lâ-yı istiva beytiyle buna işaret etmişti.

Elifi nemed

Mevlevîlerde bu söz, «Eliflâmet» tarzında söylenirdi. Arap alfabesindeki «elif» harfine benzer, uzun, mustatîlî, dört parmak enliliğinde, iki ucu birer üçgen teşkil edecek tarzda sivri, içi düz yün kumaşla kaplı, üstüne, nispeten ince bir kumaş geçirilmiş, kenarlarına zemin rengine nispetle daha koyu, yahut daha açık renkte kumaştan bir zırh çekilmiş, aşağı yukarı bir buçuk metre uzunluğunda bir kemerdi. Sola doğru, bele, tennurenin üstüne sarılır ve bedeninin biraz sol tarafına rastlıyan ucu, öbür kısmın üstüne gelirdi. Bu uca dikilmiş uzun bir şerit vardı. Bu şerit, kuşağın tam ortasından ve üstten bele dolandır ve ucu, dolanmış kısma sıkıca sokulur, bu suretle elifî nemed, bu şeritle bağlanmış olurdu.

Deste-gül

Dar ve düğmesiz kollu, kolların bedene eklendiği yerler âdeta japone, önü açık, bele kadar gelen ve boya nispetle elifî nemedin yarısına varan, ince kumaştan yapılmış dar bir yelekti. Ön kısımda, sol tarafta, aynı kumaştan bir parmak uzunluğunda bir şerit vardı ki bu şerit, elifî nemedde sokulur, bu suretle semâ', sola doğru olduğundan deste-gülün, elifî nemedde tespit edilmiş bulunan sol tarafı açılmamış olurdu.

Hırka

Tören hırkası anlamına «resim hırkası» da denen bu üst giyim, kolları yetmiş santimetre genişlikte ve bir metreyi geçen uzunlukta, önü açık yakasız, gayet geniş, belsiz ve ayaklara kadar uzanan bir kostümdü. Yakada yine şeklinde bükülen koyu yeşil ve bir parmak, yahut daha dar enlilikte uzun bir şerit yakaların yanından aşağıya, eteğe kadar iner ve eteği boydan boya kaplardı ki buna «istiva» denirdi.

Ekseriyetle siyah renkte olan ve mevsime göre yünlü, yahut keten, hatta sof kumaştan yapılmış bulunan hırkayı dervişler, arkalarına alırlardı. Kollarını giyemezler, önünü içeriden elleriyle kavuştururlardı. Yalnız namazlarda, bayramlarda veya sair bir törende, görüşme zamanı kollarını giyerlerdi. Namaz veya tören biter bitmez kollarını çıkarırlardı. Şeyhlerse her zaman kollarını giyerlerdi. Sikkesiz resim hırkası giyilemezdi.

Kemer ve habbe

On santimetre uzunluğunda, gayet ince gümüş veya nikel zincirin ucunda bulunan ve başparmağın ilk boğumu kadar, yahut daha küçük bir taşa da «habbe» denirdi. Habbe, Yemen taşından, yahut kesme Neceften yapılırdı. Zincirin öbür ucunda kıvrılmış bir iğne vardı. Şeyhler veya dedeler habbeyi mintanlarının sağ ve sol taraflarına, omuzlarına yakın bir yere bu iğneyle iliştirirler, habbeler göğüste, kalb nahiyesi hizasına sallanırdı. Burada kemer ve habbenin umumî olmadığını da kaydedelim.

Ayrıca

Şeyh ve dedelerden hiç biri, meselâ Kaadiri veya Rufâilerde olduğu gibi saç koyvermezler, yâni hiç kestirmeyip saçlarını omuzlarına salarak, yahut örüp saçlarının kenarına sararak tamamiyle ayrı bir hususiyet ibraz etmezlerdi. Ayağa giyilen ayakkabıda bir hususiyet yoktu. Zamanın âdetine uyarlar, herkesin giydiği ayakkabıyı giyerlerdi. Diğer tarikat şeyhlerinde veya dervişlerinde olduğu gibi sokakta ele keşkül, teber,

yahut boydan uzun asâ ve saire almak ta yoktu. Esasen Mevlevîlikte dilenmek, şiddetle yasaktı.

Bu bahse son verirken şunu da söyliyelim ki Mevlânâ'nın ve yanındakilerin hususî bir elbisesi yoktu. Mevlânâ'nın giydiği külâh, zamanın külâhı, sardığı sarık bilginlerin sardığı örfî sarıktı. Elbisesi de devrinin ve devrindeki bilginlerin elbisesiydi. Yalnız Şems'in şehadetinden sonra o zaman yaşlıların âdeti veçhile duhânî sarık sarmış, göğsü açık fereci giymişti. İlk zamanlarda Mevlevî olan da kendi elbisesiyle bu yola giriyor, elbisesini hiç değiştirmiyordu. Semâ' için tören ve hususî yer olmadığı gibi tennure ve ayrı bir giyim de yoktu. Zaman geçtikçe ve giyim âdetleri değiştikçe Mevlevîler, Mevlânâ devrinin giyim hususiyetini, nispeten korumuşlar ve bu suretle Mevlevîlikte giyim hususiyeti meydana gelmişti. Yalnız tennurenin, Hayderîlik, Abdâllik, Bektaşîlik ve Kalenderîlikten, Hayderiyye, kemer ve habbe gibi şeylerin de diğer tarikatlerden geçtiğini tekrarlıyalım.